

WYDAWNICTWO
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO ZAGŁĘBIA DĄBROWSKIEGO

Tom III.

Zeszyt 1.

**Z PRZESZŁOŚCI
ZAGŁĘBIA DĄBROWSKIEGO
I OKOLICY**

SZKICE MONOGRAFICZNE
Z ILUSTRACJAMI

*

REDAKTOR
MARJAN KANTOR-MIRSKI

*

**W razie odmówienia dalszej prenu-
meraty prosimy o zwrot zeszytu.**

WSZELKIE PRZEDRUKI I REPRODUKCJE Z NINIEJSZEGO
DZIEŁA SĄ WZBRONIONE.

SOSNOWIEC, DNIA 30 LISTOPADA 1932 R.

Z PRZESZŁOŚCI
ZAGŁĘBIA DĄBROWSKIEGO
I OKOLICY.

14 7546 4

WYDAWNICTWO
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO ZAGŁĘBIA DĄBROWSKIEGO

**Z PRZESZŁOŚCI
ZAGŁĘBIA DĄBROWSKIEGO
I OKOLICY**

SZKICE MONOGRAFICZNE
Z ILUSTRACJAMI

*

OPRACOWAŁ
MARJAN KANTOR-MIRSKI

*

TOM III

*

SOSNOWIEC
1932

3359/106

0-15 p
*SL 11/1a

~~141546 .3
II~~

**Wszelkie przedruki i reprodukcje z niniejszego dzieła
bez zezwolenia autora są wzbronione.**

Biblioteka
Sosnowiec, Lemniskiego 1
16.5.56.

84 - 2
12 w. 100

ZAWIERCIE.

W pobliżu źródeł *Warty* i nad jej obu brzegami, w południowo zachodniej części *Województwa Kieleckiego*, leży powiatowe miasto *Zawiercie*.

Z mroków odwiecznej *puszczy* zwanej *Turza*, porosłej olbrzymiami modrzewiami, dębami, cisami, lipami i przeróżnymi gatunkami innych drzew, — z oparów okolicznych bagien i błot, oparzelisk i trzęsawisk, — z dawnych kłębówisk *opieczysk*¹⁾ leśnych, z mgławicy licznych stawów i jezior, wywiódł *Zawiercie* na widownię dziejową w XIV. wieku *nowy szlak drogowy*, biegnący z *Krakowa* na *Częstochowę* do *Wielkopolski*. Omijając wszelkie naturalne *zagłoby*²⁾, wijąc się mnogimi zakrętami, odkrywał w *puszczy* prastare *sadyby bartnicze*, wydobywał na światło dzienne nieznanie nikomu *osady leśne*, natrafiał na *osiedla rybackie* i wyprowadzał je na arenę życia *Polski*.

Dotychczasowy *szlak*, dążący od XII. wieku z *Krakowa* przez *Sławków*, *Będzin*, *Bytom*, *Wrocław* do *Wielkopolski*, po oderwaniu w r. 1335 *Śląska* od *Polski*, musiał z konieczności zmienić swój kierunek, nie tylko ze względów politycznych, ale i handlowych. Ówczesne prawo biorąc pod uwagę te względy, postanowiło odsunąć nowy *szlak* od granicy *śląskiej*, lecz tylko tak daleko w stronę wschodnią, aby nie wkraczał w niedogodny dla komunikacji skalisty pas *jury Częstochowsko—Kraakowskiej*. I rzucono ten *zwyczajny szlak* od *Sławkowa* na *Łosień*, *Zawiercie*, *Kromolów*, *Włodowice*, *Żarki* do *Częstochowy* i dalej, łącząc w ten sposób krótszą drogą *Małopolską* z *Wielkopolską*. Gdy w połowie XV. wieku

¹⁾ *Opieczysko* = dawne lasy, w których żyli smolarze, pędzący smołę i wypalający węgiel drzewny.

²⁾ *Zagłoba* = przeszkoda

Olkusz nabrał rozgłosu, nowy szlak jeszcze więcej skrócono, wyznaczając mu bieżnię z Olkusza na Klucze, Rodaki, Ogrodzieniec, Zawiercie, Włodowice, Żarki do Częstochowy.

Przez wyznaczenie nowej drogi, dowiedzieliśmy się o istnieniu w XIV. wieku w pobliżu źródeł Warty osady, związanej się w XV. wieku *Zawierczyce*.

Bezwątpienia początki osady sięgają znacznie wcześniejszych czasów. Do takiego twierdzenia skłania nas sam fakt wyznaczenia nowego szlaku handlowego, oraz bardzo bliskie w okolicy Zawiercia sąsiedztwo Warty i Przemszy,

Wiadomem jest, że w wiekach średnich drogi handlowe, miały zupełnie odmienne znaczenie, niżby się zdawało z dzisiejszego punktu widzenia. Dzisiaj każdy wybiera sobie taką drogę jaka mu jest dogodniejsza, zaś w średniowieczu szlaki handlowe były *drogami przymusowemi*, których kierunek wyznaczało prawo. Taki przymusowy względnie *nakazany szlak* zwał się *drogą zwyczajną*. Każdy kupiec omijający ją i szukający *dróg ubocznych*, narażał się na karę więzienia, konfiskaty towarów, grzywien pieniężnych, a niekiedy nawet i śmierci. Jednak owe drogi zwyczajne, pozostające pod opieką władz państwowych, nie gwarantowały w pewnych okresach naszych dziejów bezpieczeństwa podróżującym i karawanom kupieckim, to też kupcy starali się unikać tych dróg, nietylko z uwagi na grożące im napady i rabunki, lecz także dlatego, aby uwolnić się od pewnych ciężarów natury finansowej na rzecz panującego, jak danin przewozowych, prawa składu i t. p. Unikając dróg zwyczajnych, wędrowali często potajemnie *drogami ubocznymi, zakazanymi*, które przedstawiały większe bezpieczeństwo nietylko mienia, ale i życia.

Sądząc z tak szybkiego i łatwego przerzucenia starego szlaku z XII. wieku na linię Sławków—Zawiercie—Żarki—Częstochowa w XIV. wieku, przypuszczać należy, że ten ostatni był znaną oddawna *drogą uboczną*, uczęszczano przez kupców, i że przy tej drodze skupiać się musiały przed XIV. wiekiem osady, a między niemi i Zawiercie.

Idźmy dalej! Na Czarnej Przemszy powyżej Siewierza, na *zalewisku* Poręby, istniała odwieczna *przewłoka* na Wartę. Stąd na okrągłakach przetaczano łędem łodzie aż pod Zawiercie i Mrzygłód, spuszczać je tu na wody Warty. Jeżeli więc Zawiercie było miejscem, gdzie *wodni ludzie* rozpo-

czyniali dalszą podróż łodziami, to niezawodnie w tem miejscu znajdowało się osiedle ludzkie, gdzie po ciężkiej pracy „przewłóczenia“ łodzi, odpoczywali ludziska, zanim ruszyli w dalszą drogę Wartą. Resumując to co, się wyżej powiedziało, mniemać możemy z wszelkiem prawdopodobieństwem, że Zawiercie jako osada, istniało przed XIV wiekiem, a wyprowadził je na widownię dziejową *szlak handlowy* krakowsko—częstochowski w XIV. wieku.

W XV. i XVI. wieku miejscowość zwała się oficjalnie *Zawierczyce*, jednak w potocznej mowie, a nawet i w niektórych dokumentach z tego okresu, używano nazwy *Sawarcze* i *Sawercze*.

Prastare podanie opowiada, że wioska otrzymała swą nazwę od położenia, a nadali ją osadzie mieszkańcy Włodowic. Ponieważ leżała *za Wartą*, wobec tego nadano jej miano *Zawiercie*, z czego później powstało *Zawiercie*

Jeżeli chodzi o dowody historyczne, stwierdzające istnienie Zawiercia w przeszłości, to z temi spotykamy się po raz pierwszy dopiero w r. 1431, W tym roku *Bolesław I.* książę Opolski na Małym Głogowie (obecnie Głogówek na Śląsku Niemieckim) wraz z żoną swoją *Elżbietą*, córką Elżbiety z Pileckich Granowskiej, późniejszej trzeciej żony Jagielly, jako dziedziczką Pilicy, wydał *Nykelowi* (Mikołajowi) *Czenarowi* przywilej, mocą którego darował mu *plac przy stawie rybnym pod Zawierciem, położonym między dwoma kuźnicami, mianowicie Zawiercką i Bilanowską* (Blanowice) *na zbudowanie karczmy z prawem sprzedawania w niej chleba i mięsa pod nadzorem wódcrza z Bielanowic* (Blanowic). Przywilej zwalniał Czenara na okres 5-cio letni od płacenia czynszu, — po tym terminie był obowiązany płacić z karczmy daninę w wysokości *sexageny* (60 groszy szerokich pragskich).

Opierając się na dokumencie Bolesława I, wnioskować można, że w połowie XIV. wieku właścicielem Zawiercia był *Otton z Pilicy Pilecki*, po którym odziedziczyła wieś córka jego *Elżbieta* zamężna *Granowska*, a następnie żona *Władysława Jagielly*. Następnym właścicielem Zawiercia była *Elżbieta* córka Granowskiej, a żona *Bolesława V.* Opolczyka. Od r. 1472 czyli od śmierci ostatniej dziedziczki, przez pewien czas sprawa z właścicielami Zawiercie gmatwa się. Nie ma pewności kto był dziedzicem wioski.

W dokumentach tyczących się kupna księstwa Oświęcimskiego przez Kazimierza Jagiellończyka jest wymieniony kilkakrotnie jakiś *Michał z Zawiercia* i tak w akcie sporządzonym w Krakowie dnia 11. października 1456 r. znajdujemy takie zdanie: *videlicet nobilibus et generosis: Michaele Nawuoy de Elgoth,, Michaele cancellario de Zawyerczy-cze, et Michaele Schyrodskij¹⁾* (mianowicie szlachetnie urodzonymi: Michałem Nawojem z Lgoty, Michałem kanclerzem z Zawierczyc, i Michałem Szrodzkiem). W dokumencie wystawionym w Krakowie dnia 15. października 1456 czytany we wstępie: *Nos Wenceslaus Zathoriensis et Przemek Tostensis, duces, Michael Nowogy de Elgoth, Michael cancellario de Zawyercze, et Jochannes de Czanthoua²⁾* (My Waclaw z Zatora i Przemek z Toszku, książęta, Michał Nawoj z Lgoty, Michał kanclerz z Zawiercia, i Jan z Czatawy).

Tenże *Michał z Zawiercia* biorąc udział w wojnie trzy-nastoletniej z Krzyżakami, prowadzonej przez Kazimierza Jagiellończyka, (służył w oddziałach Przemysława, księcia Toszeckiego), wystawia w Krakowie dnia 11. stycznia 1460 r. Kaźmierzowi Jagiellończykowi pokwitowanie z otrzymanego żołdu, które rozpoczyna się następująco: *Recognosco omnibus, quibus expedit universis, ego Michael de Zawijercze³⁾*... (Powszechnie oznajmiam wszystkim komu należy, ja Michał z Zawiercia. . . .)

Z wymienionych wyżej wzmianek i dokumentów wynikałoby, że od r. 1456 właścicielem Zawiercia był jakiś szlachcic, pełniący funkcje kanclerza względnie pisarza nadwornego u Janusza księcia Oświęcimskiego, zwiący się *Michałem z Zawiercia*.

Około r. 1490 występuje na widownię jako dziedzic wioski *Jan Pilezki*, wojewoda sandomierski a później generał ziem ruskich, syn Elżbiety, żony Bolka I. Opolskiego. Za staraniem matki, otrzymał tytuł *hrabiego na Pilczy* (Pilicy). Właściwe jego nazwisko brzmiało: *Jan Pilecki—Granowski*.

¹⁾ Kodeks dypl. pol. t. IV. str. 72 M. Bonieckiego

²⁾ " " " " str. 81 "

³⁾ " " " " str. 103 "

W r. 1492 osada przechodzi w ręce *Jana Feliksa Rzeszowskiego*, prepozyta przemyskiego i kanonika krakowskiego, o czem mówi niżej przytoczony dokument.

Cracowiane in conventione generali coronationis feria tertia ante S. Hedvigis (9 octobris), Rex testificatur Johannem Feliceum Rzeszowzky praepositum praemisliensem et canonicum Cracoviensem, de Przibischowca et Ogrodzieniec haeredem, bona sua haereditaria castrum et oppidum Ogrodzienecz. cum villis Clucze, Rodaky, Nyegowanycze, Wissoka, Wyeszolka, Rokythno, Kyelkowycze, Parcoszowycze, Rudnyky, Zagorzany, Góra, Nadolicze, Włodowicze, cum advocatia et minera seu ruda dicta Czyszowzka, in districtu Lelovien-si sitis, et villa Zawiercze et additamento 8000 fl. ungar. Johanne de Pilcza, palatino terrarum Russiae generali, commutasse.

(tłumaczenie: Kraków w czasie ogólnego zebrania koronacyjnego na trzeci dzień po niedzieli przed św. Jadwigą (9 października) Król (Jan Olbrach) potwierdza Janowi Feliksowi Rzeszowskiemu, prepozytowi przemyskiemu i kanonikowi krakowskiemu, dziedzicowi Przybyszówki i Ogrodzieńca zamianę dóbr swoich dziedzicznych grodu i miasta Ogrodzieniec, z wsiami Klucze, Rodaki, Niegowonice, Wysoka, Wiesiołka, Rokitno, Kielkowice, Parkoszowice, Rudniki, Zagorzany, Góra, Nadolicze, Włodowice z wójtostwem, kopalnię zwaną Ciszówka w powiecie Lelowskim położone, z Janem Pileckim generałem ziem ruskich za wieś Zawiercze i 800 florenów węgierskich dopłaty).

Jan Rzeszowski w kilkanaście lat później musiał wyzbyć się Zawiercza na rzecz *Seweryna Bonera*¹⁾ (Bonara), starosty bieckiego, bur-

¹⁾ Pochodzenie *Bonerów* wzgl. *Bonarów* albo *Bochmarów* jest do-tychczas niewyjaśnione Bielski twierdzi, że przybyli za Kazimierza Jagiellończyka z Niemiec. Niesiecki dowodzi iż przyplątali się do nas z Szwajcarji, nni znów wywodzą ich z Niderlandów. W każdym razie już za Ludwika Węgierskiego siedzieli w Krakowie, rąbcowali na ratuszu w r. 1389 i wodzili rej między mieszczanami krakowskimi.

grabiemu, zupnikowi i wielkorządcy krakowskiemu, skoro w r. 1530 tenże odsprzedaje część swoich dóbr wraz z *Zawierciem* bratu swemu *Jakóbowi*.

Od Bonarów przeszła wioska za Zofją Bonarówną w ręce *Jana Firleja* herbu *Lewart*, wojewody lubelskiego. Po śmierci *Firleja* (r. 1574) właścicielem wioski był *Stanisław Podniewski*, kasztelan oświęcimski i starosta dybcwski. Po jego zgonie *Zawiercie* przeszło zpowrotem do *Firlejów* i w ich rodzie pozostawało niemal do końca XVII wieku. *Mikołaj Firlej* odstąpił w r. 1669 dobra swe, a między niemi i *Zawiercie* kasztelanowi krakowskiemu, dziedzicowi sławnego *Dankowa* pod *Krzepicami*, *Stanisławowi Warszyckiemu*. Po śmierci spadkobiercy *Stanisława*, którym był *Mikołaj Warszycki*, miecznik łączycyki a później wojewoda sandomierski, wioska w r. 1697 dostała się za *Barbarą* córką jego w ręce hrabiów *Męcińskich*. *Adam Męciński* popadłszy w długi, zmuszony był sprzedać swoje dobra. Jedną ich część wraz z *Zawierciem* nabył *Konstanty Gostkowski*, generał porucznik i adjutant *Fryderyka Wilhelma II.* króla Prus, później *Jana Branickiego* hetmana wielkiego koronnego. Spadkobierca jego *Piotr Gostkowski* sprzedał wioskę około r. 1820, niemieckiemu bankierowi wrocławskiemu *Pringsheimowi*. W rękach sukcesorów tego ostatniego pozostawała aż do czasu uwłaszczenia włościan t.j. do r. 1864.

Mniej więcej do r. 1820 wioska znaną była pod jedną nazwą *Zawiercie*. W r. 1827 zjawiają się już dwie nazwy: *Małe Zawiercie* i *Duże Zawiercie*. Pierwsze leżało po lewej stronie *Warty*, przy drodze wiodącej do *Marciszowa* i przy ujściu strugi *blanowickiej* do *Warty*, drugie zaś rozmieszczone było nad drogą do *Poręby*. Między oboma osadami, odległemi od siebie o około 2 klm. istniała *smuga*¹⁾ którą jeszcze przed 70 laty można było oglądać.

Małe Zawiercie to pierwotna wioska z XIV wieku. Osadzona była na niespełna 3 łanach kmiących i na prawie polskim. Po przeniesieniu jej na prawo magdeburskie, sołtys otrzymał w uposażeniu 1 łan roli, część dochodów z *brodu*²⁾ na *Warcie* i prawo pędzenia smoły. W tej części wioski

1) *Smuga*—gęsty las na moczarach.

2) *Bród* — płytkie miejsca na rzece, któredy przeprawiano się z jednego brzegu na drugi. Od przyjazdu wzgl. przeprawy, pobierano daninę.